

emelni, rögzíteni, és hozzákapcsolni a témaként szereplő tananyag egészéhez. A film-ben látott legfontosabb részleteket a feldolgozás alatt újra, más formában – például sokáig kivetíthető, nagy képet adó fólián vagy diaképen – mutathatjuk be és elemezhetjük így részletesebben. Ezen a módon, az eszközöket egymáshoz kapcsolva, és mindegyiket a maga lehetőségeinek megfelelően hasznosítva, egyben az ismétlést is sokoldalúbbá, változatosabbá tehetjük.

MILTÉNYI MIKLÓS

Közép-Európa: fikció vagy valóság?

„Közép-Európa újra időszerű. A második világháborút követő három évtizedben senki nem beszélt Közép-Európáról jelen időben: Ninive és Tirusz sorsára jutott. A német nyelvű területeken úgy tűnt, hogy Adolf Hitlerrel kihalt maga a szó is: „Mitteleuropa”, és csak a kísérteties „Mitropaként” maradt fenn a Német Birodalmi Vasutak étkezőkocsijain... Prágában és Budapesten a Közép-Európa-gondolatot azonos gondolkodású felnőttek magánbeszélgetésekben tovább dédelgették, de a közéletből éppúgy nyomtalanul eltűnt, mint „Nyugaton”. A Jalta utáni rend egy szigorú és kizárólagos dichotómiát kívánt meg, melyet Nyugat-Európa burkoltan elfogadott azzal, hogy egy »Kelet-Európa« címszó alá sorolta a történeti Közép-, Kelet-Közép- és Délkelet-Európa 1945 után szovjet befolyás alá került részeit. Az Európai Gazdasági Közösség pedig teljessé tette a szemantikai csalást a jelző nélküli „Európa” cím kisajátításával. Az elmúlt néhány évben újra elkezdtünk Közép-Európáról beszélni, és pedig jelen időben. Ez az új vita nem Berlinben vagy Bécsben született, hanem Prágában és Budapesten.” (Timothy Garton Ash)

Bár a köznapi, a publicisztikai és az irodalmi szóhasználatban sokszor használjuk a Közép-Európa a Kelet -Közép Európa, vagy a Közép-Kelet Európa fogalmat, mégis zavarba jövünk, ha definiálni kell. Márpedig ez a fogalom egyre többet szerepel az írott sajtóban és a képernyőkön.*

Úgy gondolnánk – ha már a hétköznapi ember, illetve az újság és a rádió nehezen határozza meg a fogalom jelentését – a szaktudományok eredményesebben birkóznak meg a feladattal. Ennek illusztrálására nézzük meg, mit is értenek Közép-Európán a vele foglalkozó tudósok és tudományok!

A földrajztudomány először a szóhasználatlaltal foglalkozik. *Enyedi György* a következőket írja erről: „Húsz éve újra meg újra leszögezzük, hogy a német és az orosz térség közötti kis államok Kelet-Közép-Európában vannak (vagyis Közép-Európa keleti felén) s nem Közép-Kelet-Európában (ami annyit jelentene, mint Kelet-Európa közepe).” Ezt a terminológiát a *Berend T. Iván – Ránki György* szerzőpáros következetes Közép-Kelet-Európájával szegezi szembe a földrajztudós.

A földrajztudomány mai álláspontja szerint azonban „a régió lehatárolása mind természetföldrajzi, mind gazdaságföldrajzi értelemben rendkívül problematikus. Természetföldrajzi szempontból Kelet-Közép-Európa nem tekinthető önálló egységnek, s Európa hagyományos tájfelosztása sem ismeri e területi fogalmat, így a régió természetföldrajzi határainak pontos megjelölése sem lehetséges. Az általánosan elfogadott vélemény szerint a kelet-közép-európai régió elsősorban történelmi fogalom, egy sajátos történeti-gazdasági fejlődés eredménye.”

* Részlet egy középiskolásoknak szánt segédkönyvből.

Feladat: Keresse meg *Középiskolai Földrajzi Atlaszának* Európát ábrázoló részén a kontinens északi, nyugati, déli és keleti területeit! Nézze meg a politikai-földrajzi térképen, mely államok vannak a német és az orosz térség között!

A földrajztudomány tehát tapintatosan áthárítja a meghatározás gondjait a történettudományra, melynek képviselői igyekeznek is megbirkózni a fantomfogalommal.

A már említett szerzőpáros, Berend T. Iván és Ránki György a következőket írja: „Közép- és Kelet-Európa kiterjedt térségeket ölel fel, legszélesebb értelmezésben magába foglalja Németországtól az Urálig, a Keleti-tengertől az Adriáig és a Fekete-tengerig terjedő hatalmas területeket, beleértve a Duna völgyét és a Balkán-félszigetet is. Az általunk vizsgált térség határait azonban szűkebben vontuk meg. Vizsgálódásunkat az Osztrák-Magyar Monarchiára, illetve annak utódállamaira, Lengyelországra és a balkáni államokra összpontosítjuk, utóbbiak közül azonban elhagyva a sajátosan mediterrán jellegű Görögországot.”

Ha ezt a meghatározást összevetjük *Enyedi György* definíciójával, már érezhetünk némi közelítést hozzá, hiszen a német és az orosz térség közötti államok jól megférnek a történészek szűkebben vett meghatározásával.

Niederhauser Emil történész a következőket írja Közép-Európáról: „Ha a fogalmat földrajzi értelemben tekintem, akkor nyilván létezik ilyen fogalom, annak megfelelő földrajzi valóság... Számomra Közép-Európának kétféle jelentése létezik. Az egyik valójában azonos a Német-Római Birodalommal, amíg az fennállt; tehát erősen német jellegű. Folytatása, ha úgy tetszik, az 1815 utáni Német Szövetség (már szűkebb területen!), majd az 1879-es Kettősszövetség és az Olaszországgal bővített Hármasszövetség. Ezek mind létező alakulatok voltak, a kortársak is tudtak róluk... Van persze egy másik fogalom is, a *Szűcs Jenő* által oly szépen megírt Köztes-Európa, melyet persze ő is Közép-Kelet-Európának nevezett.”

A fenti véleményekből annyi világlik csak ki, hogy valamiféle Közép-Európa mégiscsak létezik, de nagyságát, helyzetét mégis mindenki másként írja le.

Ha továbbmegyünk s további tudósok véleményét is idézzük, még tarkább, ellentmondásosabb kép tárul elénk.

Völgyes Iván politológus a következőket mondja: „Kelet-Európa fogalma egy elvont politikai koncepció. Földrajzi, etimológiai, etnográfiai szempontból nem közelíthető meg... politikai meghatározás csupán”.

Gombár Csaba politológus szerint: „Közép-Európa nemhogy nem történeti, gazdasági vagy politikai vagy kulturális entitás, hanem még csak nem is fogalom.”

A teljes tagadás ellenére mások kiállnak ugyan Közép-Európa léte mellett, de meghatározásaikból zavarba ejtő színes csokor formálható.

A tagadásból való átmenetet *Varga László* történész így fogalmazza meg: „...Közép-Európa fikció is és valóság is, a kettő »aránya« koronként változó”.

Vágvölgyi B. András szociológus így medítál: „Mit is jelent Közép-Európa? Metafora? Seb? El nem enyésző feladat? *Susan Sontagnak*, *Esterházy* és *Konrádnak* is igaz van; mindhárom! ...Közép-Európa nem valami társadalmi-gazdasági modell, sokkal inkább egyfajta »szellemiség, közösségi nyelv...«

Balla Bálint szociológus a következőket jelenti ki: „Közép-Európa létezett és létezni fog, méghozzá több is... mégpedig mind történeti valóságként, mind kultúreszmék képében...”

Mások ideológiai konstrukcióként fogják fel Közép-Európát, melyet a szovjet impériumból való kiszakadás igénye hozott létre, s ezzel mintegy vitázva többen a történelmi idők szerkezetének tartják. Vajon melyik lehet az igazi meghatározás? Van-e vagy nincs Közép-Európa? Csak a fejekben létezik, vagy megfogható valóság? Érzés, gondolat, érzelem vagy fikció csupán? Ha létezik, meghatározhatjuk-e? Kik férnek bele? Kik esnek ki belőle? Van-e egyáltalán értelem ennek a meghatározásnak?

Ezeket a kérdéseket bárki felteheti magának, társainak, s meg is válaszolhatja őket. E könyv is egyfajta válasz kíván lenni. Kiindulási pontja hazánk, Magyarország, melynek környezetét, kapcsolatait, szomszédait és sorsközösségének társait szeretnénk vázlatosan bemutatni. A közép-európai gondolat kibontása mellett könyvünk másik bevallott célja szomszédaink, a hazánkat körülvevő népek, tájak, országok megismerése, közös és egyéni vonásai bemutatása.

Feladat: Miért oly nehéz a Közép-Európa-fogalom meghatározása?

Foglalja táblázatba a fogalom mellett szóló, illetve az azzal ellenkező véleményeket! A választ a *Szöveggyűjtemény*ben található meghatározásokkal együtt adja meg!

Közép-Európa földje

Bár Közép-Európa vagy Kelet-Közép-Európa természetföldrajzi határainak „pontos kijelölése nem lehetséges”, s az elsősorban történelmi fogalomként funkcionál, az 1968-ban megjelent s igen jeles szerzők által fémjelzett Európa I-II. kötetben *Székely András* mégis így ír róla: „Közép-Európa a négy alapvető tájcsoporthoz találkozásában helyezkedik el a Rajnától a kelet-európai-síkság pereméig, az Északi-tengertől a dél-európai félszigetek gyökeréig. Jellegzetes átmeneti táj, amelyre mind a négy szomszédos táj hat, s ez valamennyi természetföldrajzi vonására erősen rányomja a bélyegét. Ezért a legváltozatosabb, legheterogénebb táj Európában. Helyzeténél fogva, a központi törzs vízszintes tagoltsága nagyon gyenge, viszont változatos felépítése miatt függőleges tagoltsága erős. Szerkezetileg Északon a nyugat-európai-rögvidék, Délen a dél-európai gyűrthegységi övezet közvetlen folytatása. Domborzata Északról Dél felé élénkül, és magasodik. Északi övezetében a mélybe süllyedt röghegységek felett a jégtakaró által feltöltött síkság (Német-Lengyel-síkság), majd középen a különböző jellegű medencékkel sűrűn tagolt tönkös röghegységek kövezete (Német-Cseh-Lengyel-röghegység), végül a fiatal gyűrthegységek (Alpok, Kárpátok és medencéik) követik egymást. Éghajlatát elsősorban az óceáni és a kontinentális hatások határozzák meg, amelyek Délen már mediterrán vonásokkal keverednek. Kelet felé fokozatosan, de szembetűnően növekszik a kontinentalitás. Minthogy ütköző táj a különféle éghajlati hatások között, klímájának legjellegzetesebb vonása az éghajlat rendkívüli változatosága és az időjárás szeszélyes változékonysága.

Vízhálózata bonyolult. Folyói a legkülönbözőbb irányokba folynak. Vízingadozásuk eléggé jelentős; a magas vízállás általában nyár elején, a kisvíz tél végén (február) következik be. Nagyobb tavai tektonikus süllyedékek (Balaton), vagy legalábbis szerkezeti mozgásokkal támogatva alakultak ki (Boden- és a Genfi-tó). Tavainak zöme viszont az eljegesedés során jött létre (a magashegységek több ezer tengerszeme és a Német-Lengyel-tóhátság sok száz apró tava). A közép-európai vegyes lombos, zárt erdőket a kontinentálisabb klímájú medencékben ligetes erdők váltják fel.”

A rövid, tömör és lényegre törő összefoglalás után ugyancsak röviden nézzük meg Közép-Európa egyes tájait:

A közép-európai-romhegyvidék

a) Érchegységi aszimmetrikus hegység, amely a Cseh-medence felől meredeken emelkedik ki, majd észak-nyugatnak lépcsősen ereszkedik le. Ércekben gazdag, melyeket a történelem folyamán bőségesen bányásztak.

b) Elbai-homokkőhegységi krétakori homokkőből áll, melyben a víz csodálatos, egyedülálló formákat vájt ki. Magassága csekély, tájképileg viszont különleges, ezért nevezik Cseh- és Szász-Svájcnak ezt a vidéket.

c) Lausitzi-gránitmasszívum: idősebb gránittömeg, mely Közép-Európában a legnagyobb. Délről a Zittai-medence szénlelőhelyei, keletre a Lengyel-romhegyvidék keretezi.

d) Felső-sziléziai-medence: feketeszenet tartalmazó medence, mely a történelem emberének munkálkodása folytán mára már elvesztette természetes formáit.

e) Lengyel-lépcsővidék: erősen karsztosodott lépcsős vidék, ahol értékes karsztos formák alakultak ki.

f) Szentkereszt-hegység: szelíd, lankás, a hegység-méretet éppen elérő vonulat, melynek oldalait kőtengerek borítják.

g) Lublini-dombság: átmenet a kelet-európai-síkság felé, melyet a jégkorszakból visszamaradt fenékmoréna takarja, lösz borítja be.

A Cseh-Morva-medence és peremhegységei

a) Szudéták: ókori kristályos kőzetek építik fel, melyek változatos magasságba emelkednek. Központi vonulata az Óriás-hegység (Krkonoše, Karkonosze).

b) Cseh-erdő: a Cseh-medencét délen határoló, erősen feldarabolódott hegység.

c) Cseh-medence: déli része enyhén hullámos tönkfelszín, melynek törésvonalán olyan híres fürdők épültek, mint Karlovy Vary (*Karlsbad*), Frantiskové Lázně (*Franzesbad*), Mariánské Lázně (*Marianbad*). Északi része alacsonyabb. Míg a déli részen szenet, vasat fejtenek, addig északon a Cseh-paradicsom tájképében gyönyörködhetünk.

d) Morva-medence: a harmadkorban megsüllyedt, a tenger elöntötte, majd később kiemelkedett. Karsztjelenségekben gazdag terület.

e) Osztravai-medence: A Szudéták és a Kárpátok szerkezeti határán helyezkedik el, hatalmas feketekőszén telepekkel.

A közép-európai-síkság

A Schelde torkolatától a kelet-európai tábláig húzódik, jégtakaró hordalékával feltöltött síkság, melyet a negyedkori szárazföldi jég takart be üledékeivel.

a) Német-lengyel-síkság: az Elbától keletre fekvő területek, melyeknek képe változatos, egy része a 200 méteres magasság fölé is emelkedik. Északi része fiatalabb, változatosabb, míg délre idősebb, egyhangúbb, melyeket a Warta végmoréna-vonulat választja el egymástól. Északon a Mecklenburgi-, a Pomerániai- és a Mazuriai-tóhátságok vidékén számtalan tó csillog.

Az Alpok vidéke

A földtörténeti középidőben a Thetys-tenger borította a mai Alpok területét. A Nyugati- és a Keleti-Alpok üledékgyűjtő medencéjét alacsony szárazföldi hát választotta el egymástól.

A krétában a több ezer méter vastagságú üledék fokozatosan kezdett felgyűrődni, majd a harmadkorban kiemelkedett az egész hegység. A negyedkorban az éghajlat erős lehűlésével megindult az eljegesedés, hatalmas gleccserek vezettek le a hegység lábáig. Közép-Alpok vonulatai tartoznak:

a) Északi-Mészkö-Alpok: 2000-3000 méterre emelkedő, karsztos és glaciális formákban bővelkedő vonulatok, melyek közül a Dachstina, a Hochkőhig és az Enns-völgyi Alpok a legismertebb.

b) Központi kristályos vonulat: a Keleti-Alpok legmagasabb vonulata, mely gneiszből, gránitból kisebb részben palából áll. Legismertebbek: Bernina, Ötz-völgyi Alpok, Zitter-völgyi Alpok, Stubai-Alpok, Magas- és Alacsony-Tauern.

c) Déli-Mészkö-Alpok: mészkő és dolomit alkotja, de vulkanikus hegyek is találhatóak benne. Legismertebbek: Dolomitok, Karavankák, Júliai-Alpok.

A Kárpátok

Az Alpok közvetlen folytatása, melytől a harmadkorban besüllyedt Bécsi-medence választja el. Mintegy 1500 km-es ívben hajlik át Közép-Európa központi medencéjén, a Kárpát-medencén. A földtörténeti középidőben a Thetys öntötte el, majd a krétában felgyűrődött, kiemelkedett (miocén). Átlagban 1500 méterrel alacsonyabb, mint az Alpok, ennek megfelelően kevésbé jegesedett el a negyedkor folyamán. Vonulatai a következők:

a) Flis-övezet: a Kárpátok legjobban fejlett vonulata, mely a hegység jellegét is megszabja. Homokkő, pala és márga alkotja. Legfontosabb tagjai: Fehér-Kárpátok, Moldvai-Kárpátok, Tar-havas, Csiki-havasok.

b) Mészköszirt-övezet: merész, meredek lejtőjű szirtsorozat, tájképileg legszebb övezete a hegységnek. Ismertebbek: Beckó, Pieninek, Árva, Gyilkos-havas, Nagybagmász.

c) Kristályos vonulat: a legmagasabbra emelkedő, erősen feldarabolódott kristályos hegységek. Tagjai: Liptói-havasok, Magas-Tátra (benne a Kárpátok legmagasabb hegyisége, a Gerlachfalvi-csúcs: 2655 m), Kis-Fátra, Nagy-Fátra, Alacsony-Tátra, Szlovák-Érchegység, Gyergyói-Havasok, Retyezát.

d) Vulkáni vonulat: legbelső és legfiatalabb vonulat, mely az Alpokban szinte teljesen hiányzik, itt Európa „legszebb vulkáni koszorúja”, mely az Alföld pereméig ér (Mátra, Cserhát, Vihorlát, Gutin, keletre a Görgényi-havasok, a Hargita).

e) A Kárpátok vonulatait kisebb-nagyobb medencék sorozata választja el egymástól: a Liptói-medence, a Nógrádi-, és a Borsodi-medencék, a Borszéki-medence, a Gyergyói-, a Csiki-, a Háromszéki-medence.

A Kárpátok íve, az Alpok keleti pereme és a Dinári-hegység a Kárpát-medencét fogja közre. Alapzata a Tisza masszívum, mely ókori kristályos tönk, amelyre középidői üle-

dékek halmozódtak, aztán a harmadkorban erős vulkáni tevékenység kíséretében megsüllyedt, majd az ún. pannonkorszakban kiemelkedett a terület. Vízhálózata, felszínének nagy része a negyedkorban alakult ki. Éghajlata kontinentális jellegű, vízhálózatának központi folyója a Duna.

A Kárpát-medencét két hegyvidék három medencére osztja. A Dunántúli-hegyvidék töredezett, árkokkal és medencékkel tagolt hegység, mely erősen lepusztult. Az Erdélyi-peremhegyvidék magasabb és változatosabb, mint az előbbi.

A medencék: a Kisalföld, a Dunántúli-dombvidék, a Nagyalföld és Keletre az Erdélyi-nagymedence.

Dinaridák

A Keleti-Alpok déli mészkővonulatának folytatása, mely mintegy 2300 km hosszan húzódik végig a Balkán-félszigeten. Fiatal gyűrthegeység, mely ásványi kincsekben gazdag, karsztjelenségei bolygónk legtökéletesebbjei a maguk nemében.

Feladat: Keresse meg a Középiskolai Földrajzi Atlaszban ezeket a területeket, és határolja be

VERESEGYHÁZI BÉLA

Gazdálkodás a háztartásban

Hazánkban a megélhetés nehézségei arra kényszerítik a férfiakat és nőket, hogy ha lehetőségük engedi, többletmunkát végezzenek, másodállást keressenek. A munkanélküliség, az óvodák hiánya és az azzal járó többletkiadások arra kényszerítik a családanyák többségét, hogy otthon maradjanak, háztartási munkát végezzenek. Az elmúlt évtizedek felnövekvő nemzedékét azonban a fő-, másod-, sőt gyakran a harmadállást vállaló szüleik nem tanították meg a háztartási munkák legalapvetőbb fortélyaira sem, hisz nem volt rá idejük. Ők a munkahelyen, gyermekeik állami intézményekben (óvoda, napközi, menza) étkeztek, a házimunkát ők még megtanulták szüleiktől, de időhiányában ennek ismeretét nem adták tovább.

A fejlettebb nyugati országokban már kötelező jelleggel oktatják a háztartási ismereteket, a háztartási munkaszervezést, hiszen a lakosság egészsége megsínyli a munkahelyen és otthon egyaránt túlhajtott munkát, a regenerálódás, kikapcsolódás hiányát. Mivel a hagyományos családi munkakultúra fokozatosan lebomlott az utóbbi évtizedekben, a modern munkakultúra kialakítása az oktató-nevelő munkába kell, hogy beépüljön. 1992-ben megtörtént a háztartás-ökonómiai tanárképzés újrászervezésének megindítása, szaktanácsadók képzése. Mára már több iskolában beindult a háztartási ismeretek oktatása, a gazdasszonyképzés. Mindennek fontosságát a háztartási munkatannal kapcsolatos szakirodalom növekedése is jelzi. E szakirodalom körébe tartozik *Dr. Kenéz Győzőné* Munka a háztartásban című munkája is. Ez a tanári kézikönyv a háztartásökonómiai és technikai tantárgyak oktatásának igazán remekül rendszerbe szedett segédanyaga.

A szerző a bevezetés után *Elfriede Stübler* professzor 1966-ban tartott a háztartási munkatanulmányokkal foglalkozó előadásának fordítását közli. A könyv átfogóan foglalkozik a munka és az emberi szervezet kölcsönhatásával, a munkahelyi környezettel (hőmérséklet, levegő minősége, megvilágítás, zaj, veszélyforrások, munkahelyi ruházat), a háztartási szállítási munkák és azok napi rendszerességével (bevásárlás, gyermekszállítás, iskolaszállítása...stb.), továbbá a hibásan tervezett szállítási eszközökkel. A könyv VI. fejezete, a „Munkatani oktatási témavázlatok és példatár” témái a tanítás számos olyan, a gyakorlatban használható elemét vázolják fel, amelyek csak ízelítőként szolgálnak a háztartási munkaszervezés oktatásába tartozó tananyag megismertetésére. Az